

dringer og udviklinger har kunnet give forklaringer, som man den gang ikke kunne nå og heller ikke tænkte på at nå, fordi de fleste gudhengivent accepterede tilværelsen, som den var. Lini-erne mellem årsag og virkning er forkortede. For værkets praktiske udnyttelse er dets »tæthed« kun en fordel. Et udmærket sagregister viser vej, og et helt fortrinligt henvisningsapparat gør det muligt eventuelt at gå videre. I adskillige afsnit er anvendt primært kildemateriale, og her må især tingbøgerne fremhæves; men også skifteprotokoller og synsforretninger har givet bidrag.

I 25 kapitler behandler 18 forfattere: Omgangsskikke (festligt ved Axel Steensberg), højtid og fest, børn og unge, disciple og studenter, offentlige forlystelser, trolddom og hemmelige kunster, guds frygt, krig og ufred, pest, plage og lægedom, fattig og udstødt, bylag og gadestævne, ting og rettersted, hekseforfølgelse, i fløjel eller vadmæl, æde og drikke, skære, skildre og staffere, borgerens by og gård, natur og landskab, avl og besætning, bøndernes boliger, præstegårdsliv, på hovedgården, torv, marked og købmandsgård, rejsens besværligheder samt sømandsliv på langfart og i hjemlige farvande. Det er lykkedes for Steensberg at få en helhed ud af den brogede mangfoldighed. De mange forfatteres forskelligheder er eliminerede, og tilbage er blevet et tidsbillede, som vel næppe er endeligt; men som i al fald vil være væsentligt – også for lokalhistorikere, der vil kunne hente mange ideer til studier i deres enkelte områder. Personlig vil undertegnede gerne takke for oplysningen side 424 om, at jordbær »vel tilberedte med sukker og vin« er overmåde sunde.

Bogen er velillustreret, til dels med ikke tidligere offentliggjorte billeder.

Danckwerth: Landesbeschreibung der zwei Herzogthümer Schleswig und Holstein fra 1652 er flittigt benyttet. I billedteksterne er der i øvrigt et par fejl: S. 203, hvor sønderjyske mænd og kvinder efter landsdelens skik modtager nadveren i denne rækkefølge er det til venstre ikke den første kvinde, men den sidste mand, præsten rækker brødet til, og s. 341 og 42 er det tre og ikke to fodgardere, som øvrigheden handler ilde med efter deres mord på en hel familie i Hollænderbyen på Frederiksberg. Det fremgår både af den afbildede skillingsvises tekst og dens makabre tegninger.

I omslagspræsentationen anbefaler forlaget bogen til højtlesning i familiens kreds. Åh ja, men spring så over visse afsnit i Bøndernes boliger. Tømmerkonstruktionernes detaljer vil nok være for svære at kapere.

Finn H. Lauridsen

Den danske udenrigstjeneste 1770–1970. Bind I, 1770–1919 af Klaus Kjølse og Viggo Sjøqvist. Bind II, 1919–1970 af Paul Fischer og Nils Svenningsen. (J. H. Schultz Forlag 1970). 419 + 423 sider.

Formentlig på Struensees foranledning blev ved kgl. kabinetsordre af 24.12. 1770 udenrigsstyrelsen organiseret som et selvstændigt departement på samme måde som andre regeringsorganer. Beslutningen var ikke særlig vidtrækkende og mærkedes ikke af mange andre end nogle få embedsmænd, så lejligheden til at udsende et nitidt udstyret værk på over 800 sider kan synes nok så spinkel. Selv om der også før 1770 var en udenrigstjeneste med folk både ude og hjemme, regner udenrigsministeriet imidlertid sin fødselsdag for 24.12. 1770, og enten da-

toen nu er central eller ej, er det kun udmærket, hvis den giver anledning til at afhjælpe et savn i den historiske forskning, og det gør det foreliggende værk alene af den grund, at der intet andet findes på tryk om vor udenrigstjenestes historie.

Redaktionsudvalget med henblik på udgivelsen af jubilæumshistorien har bestået af generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, arkivar i udenrigsministeriet, mag. art. Klaus Kjølens, overarkivar samme sted, dr. phil. Viggo Sjøqvist og ministeriets rådgiver i folkeret, professor, dr. jur. Max Sørensen.

Forfatteren til tidsafsnittet 1770–1905 (s. 1–312) er Klaus Kjølens, der helt tilbage i sin studietid har arbejdet med udenrigstjenestens historie i 1800-tallet. Hans fremstilling er meget kompakt og detaljeret. Forfatteren kender formentlig hver eneste aktpakke fra denne periode og det ikke kun udefra. Vi hører om så at sige alt, der har passeret i udenrigstjenestens egen historie lige ned til budenes løn og pension samt rotterne og sneglene i deres tjenestebolig og ministeriets »automatisk(e) tørvestrøelseskloset med mahogni sæde« til 59 kr. Nu kan sådanne detaljer jo være både oplysende og morsomme, hvad flere af dem også er; men det forekommer dog, at der sine steder er så mange mikroorganismer med, at det væsentlige tabes af syne.

Mere vigtigt er det naturligvis, at man også får grundig besked om embedsmændene, deres baggrund og uddannelse, om de forskellige organisationsplaner og om konsulatsvæsenets udvikling. Interessant er også skildringen af skiftet i 1848, hvor man var ivrige efter at give den demokratisk ansvarlige minister så stor magt som muligt og derfor afskaffede direktørembedet, som man dog ret hurtigt

måtte genindføre. I tiden efter 1848 skete også en »udrensning« af de gamle helstatsvenlige embedsmænd.

Viggo Sjøqvist, der tidligere med videnskabelig grundighed og indsigt har skildret vor udenrigspolitiske historie før århundredskiftet og efter den første verdenskrig, har i dette værk taget sig af udenrigsministeriets historie fra 1906 til 1919 (s. 313–384). Han redegør instruktivt for arbejdet i kommissionen af 1906, som førte til loven af 1908, hvor direktørembedet på ny forsvandt for en stund. Interessant er beskrivelsen af verdenskrigens indvirkning på udenrigstjenesten med de forsyningsmæssige vanskeligheder. Den begrænsede stab løste problemerne med energi og improvisationstalent.

Hermed er de to professionelle historikeres fremstilling forbi, og bd. II er overladt til to fremtrædende diplomater, nemlig en tidligere og den nuværende direktør for udenrigsministeriet. Det er ofte ingen god idé at lade embedsmænd skildre deres egen etat. Selv om de har fordelene af at kende hele maskineriet indefra, vil de tit af loyalitetshensyn undgå de kontroversielle sider. Tidligere og nuværende kolleger må ikke krænkes, etatens omdømme ikke nedsættes, og politikerne – som altid har haft et horn i siden på netop udenrigstjenesten – må ikke irriteres. Udenrigsministeriets direktører synes i særlig grad at tage deres embedsed om tavshed vedrørende tjenesten alvorligt.

Ambassadør Nils Svenningsen (direktør 1941–45 og 1951–61) dækker perioden 1919–1961 (s. 1–361). En væsentlig del af hans fremstilling skildrer lovene af 1921 og 1927, deres forhistorie og følger, men næsten udelukkende som referater af kommissionsbetænkninger og rigsdagstidende. Kun sjældent dukker en bemærkning op, som viser, at forfatteren har en

personlig opfattelse af forholdene. Det samme gælder beretningen om oprettelsen af det udenrigspolitiske nævn. Det havde formentlig været spændende at høre forfatterens dom over dets betydning og ikke kun ordene: »de fleste i dag vil (vel) anse (det) for et helt uundværligt parlamentarisk organ.« (s. 344).

Mere interessant er afsnittet om besættelsestiden, hvor Nils Svenningsen var en central skikkelse, også politisk, og hvor man mærker et personligt engagement f. eks. i omtalen af Henrik Kaufmanns USA-politik. Men i almindelighed gælder dog det samme, som kendetegner f. eks. H. P. Hanssens skildring i Schultz' Danmarks historie af genforeningen: Egen indsats underbetones. Redegørelsen står ikke mål med Nils Svenningsens andre bidrag til besættelsestidens historie, og efter krigsafsnittet går han på ny over til referater af love og rigsdagstidende; men nu er vi også vor egen tid så nær, at enhver embedsmand vil skrive med påholden pen.

Til sidst (s. 362–408) giver så ambassadør, dr. jur. Paul Fischer (direktør 1961–71) en oversigt over nogle af udenrigstjenestens problemer i 1960'erne, men ikke for den for en udenforstående uhensigtsmæssige opdeling af ministeriet begyndende i 1957 med oprettelsen af en post som minister for udenrigsøkonomi (hvorved ministeriet vel bevarede som administrativ enhed, mens ansvaret for dets sagområde deltes mellem to ministre) og sluttende med den nuværende ordning med en minister for nordiske anliggender samt europæiske markedsanliggender og en minister for teknisk samarbejde med udviklingslandene samt nedrustningsspørgsmål – foruden altså den rigtige udenrigsminister. Men netop et sådant spørgsmål er så politisk ømtåleligt, at ministeriets di-

rektør af alle er den, som formentlig har mindst lyst til at ytre sig.

Der er mange måder at gribe et historisk arbejde an på. At dette jubilæumsværk ikke skulle være dansk udenrigspolitik historie, er der ikke noget at sige til; men det er blevet en noget for snævert skrevet institutionshistorie. Det havde været ønskeligt, om der f. eks. var gjort mere ud af arbejdsgang og beslutningsprocesser, af tjenestens indflydelse på de politiske afgørelser og af eksempler på indberetningernes indhold og funktion. Netop ved beskrivelsen af en embedsset havde en fornuftig udnyttelse af sider af politologien kunnet frugtbar gøre fremstillingen.

Disse indvendinger udelukker imidlertid ikke, at værket er særdeles nyttigt. Alle fire forfattere er kyndige folk, som kender udenrigstjenesten ud og ind. De har gennemgået et meget stort stof og fremlægger det i et overskueligt sammendrag. Til eksempel kan det måske virke som en petitesse, at man får besked om postforbindelserne med udlandet i 1800-tallet; men for den, der skal skildre et udenrigspolitisk problem i denne periode, kan det have stor værdi. Han kan finde denne og talrige oplysninger af samme art i værket. Det vil herved blive en nyttig hjælper for fremtidige historikere, som vil arbejde med dansk udenrigspolitisk historie.

Tage Kaarsted

Bjørnstjerne Bjørnsons brevveksling med danske 1854–1874. Udgivet ved Øyvind Anker, Francis Bull og Torben Nielsen. I: 1854–1863. (Gyldendal, 1970). 296 s.

I 1953 udkom det store tre-bindsværk »Bjørnstjerne Bjørnsons brev-